

ЖАҢЫЛЫКТАР ХРОНИКАСЫНЫН СТИЛИ

Макалада жаңылыктар хроникасынын стилиндеги айрым өзгөрүүлөр иликтөөгө алынат.

В данной статье рассмотрены некоторые изменения в стиле информационной хроники.

This article is devoted to some changes in style of information chronics.

Публицистикалык стилге арналган атайын илимий иликтөөлөр улуттук тил илиминде жокко эсе. Ал эми стилистиканын жалпы маселелерине байланыштуу эмгектерде публицистикалык стилдин жалпы жонунан сөзгө алынып келиши албетте маселени жетишерлик ачып бере албайт. Ырас, бул стилдин башка функционалдык стилдерден кескин түрдө айырмаланган өзүнүн спецификалык өзгөчөлүктөрүнө атайын кайрылган эмгектер орус адабияттарында арбын¹. Аларда массалык маалымат каражаттарындагы негизги жанрлардын тили жана стилинин проблемалары анализденип, иликтөөгө алынат.

Бүгүнкү шартта информациянын коомдогу ролунун өсүшү улуттук массалык маалымат каражаттарында да олуттуу өзгөрүүлөрдү жаратты. Өлкөдөгү саясий системанын өзгөрүшү менен басма сөз эркиндигине ээ болушубуз ММКнын аткарган функцияларын да түп тамырынан бери өзгөрттү. Муну менен биргеликте мезгилдүү басма сөздөгү жанрлар системасында да өзгөрүүлөр пайда болду. Айрыкча акыркы мезгилдерде жанрлардын жупташуусу күч алды. Бул көрүнүш жаңы информациялык технологиялардын, интернеттин пайда болушу менен шартталды. Жердин бир бурчундагы жаңылык көз ирмемде жердин башка бир бурчуна жеткен глобалдашуу мезгилинде журналистикада өзгөрүүлөр, жаңылануулар күн сайын пайда болууда десек төгүн болбойт. Тамыры советтик журналистикадан өнүм алып калыптанган кыргыз журналистикасы да бүгүнкү күндө жаңыча көз карашты талап кылып, натыйжада өз спецификасына байланыштуу иликтөөлөрдүн багытын өзгөрттү.

Басма сөз эркиндигине кеңири жол ачкан демократиялык система улуттук басма сөздү эки жээкке бөлдү. Натыйжада өкмөттүк жана жеке менчиктеги массалык маалымат каражаттары пайда болду. Мунун негизинде салттык гезиттик стиль да өзгөрүүгө учурады. Албетте, публицистикалык стилге кирген гезиттик стиль кыймылсыз, консервативдүү мүнөзгө ээ эмес. Ал дайыма өзгөрүп, өнүгүүнүн жолунда жашап келиши жаңылык эмес. Мындай шартта айрыкча

¹ Караңыз: Розенталь Д.Э. Значение и смысл слова: художественная речь и публицистика. – М., 1987; Стилистика газетных жанров /Под ред. Д.Э. Розенталя. – М.: Изд-во МГУ, 1981; Костомаров Р.Г. Русский язык на газетной полосе. – М.: Изд-во МГУ, 1971; Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды /Под ред. Д.Э.Розенталя. – М., 1980.

мезгилдүү басма сөздөгү түрдүү жанрлардын ичинен жаңылыктар хроникасы өзгөчө көңүлдү бурат. Эмне дегенде жаңылыктар хроникасы гезиттик жанрлардын ичинен эң жөнөкөй, кыска формасы. Андыктан бул жанрдын өзгөрүп-өнүгүүсүнүн деңгээли кандай жүрүп жаткандыгы кызыгууну жаратпай койбойт.

Жаңылыктардын хроникасы – маалымат берүүнүн эң жөнөкөй түрү болуп эсептелинет. Анда негизинен каерде? качан? эмне? же ким? деген суроолорго жооп берилет. Андыктан жаңылыктар хроникасы маалымат жөнүндө гана кыска, так билдирүүнү максат кылат. Демек, жаңылыктар хроникасынын стилин анын жанрдык өзгөчөлүктөрү менен терең байланышта кароо зарыл. Негизинен бул жанрга лаконизм мүнөздүү болгондуктан анда ашыкча деталдардын, сөздөрдүн болбошу кажет. Бул маалыматтын эстетикалык нормаларынын бузулушуна алып келет.

Жаңылыктар хроникасынын камтыган тематикасы өтө кеңири. Ал илимдеги ачылыштар, саясаттагы, спорттогу, медицинадагы, айыл-чарбасындагы, техникадагы, космостогу, маданий турмуштагы, өндүрүштөгү, сот иштериндеги же коомдук тейлөө жайларындагы жаңылыктар тууралуу билдирет. Андыктан бул жанрда терминдердин колдонулушу басымдуулук кылат. Айта кетчү нерсе, терминдер жалпы масса үчүн белгилүү, адабий тилге кирген түшүнүктөр болушу шарт. Мисалы: *демографиялык тенденция, темир жол транспорту, сейсмологиялык иликтөө, реконструкциялык иштер, атом энергетикасы, геноцид, диний экстремизм, терроризм* ж.б.у.с. терминдер. Айрым учурларда атайын адистерге арналган журналдардын спецификасынан айырмаланбаган тариздеги терминдерди колдонуунун жыштыгы жалпы масса үчүн түшүнүүнү татаалдантат.

Учурда информациялык коомдун талабына жараша ММКлар арасында актуалдуу маалыматтарды оперативдүү жана объективдүү түрдө жалпы массага жеткирүү мелдеши күч алды. Мындай шартта жаңылыктар хроникасы маанилүү роль ойноо менен анын стилинде да олуттуу өзгөрүүлөр пайда болду. Советтик доордо жаңылыктар хроникасы белгилүү бир штампта расмий-иштиктүү стилде берилиши талап кылынса, бүгүнкү күндө окурманды өзүнө тартуу максаты күч алып интригалуу, кызыктуу заголовкалардын алдында берилген жаңылыктар хроникасында расмий-иштиктүү стиль дайыма эле талаптагыдай сактала бербегени баамга урунат.

«Кыргыз Туусу» гезитинен:

Жон терисин байкап, анан ЖОЖго тапшырса...

Кыргызстанда 75 пайыз жогорку билимдүүлөргө, 25 пайыз орто кесиптик билим алгандарга туш келет. Бул көрсөткүч өнүккөн өлкөлөрдө орун алмашкан, башкача айтканда 25 пайыз жогорку билимдүүлөргө, 75 пайыз кесиптик билим алгандарга туш келет. Бул тууралуу мамлекеттик кесиптик билим берүү агенттигинин директору Нурлан Аскарров билдирди. "Кыргызстанда 240 миң улан-кыздар ЖОЖдордо билим алышса, 31,2 миңи кесиптик билим алууда. Алардын 75 пайыздан ашыгы жумуш орду менен камсыз болууда", - деди ал.

Жаңылыктар хроникасында расмий билдирүүлөр басымдуулук кылгандыктан аларда адам аттары, мекемелердин, партиялардын, географиялык пунктардын, уюмдардын, ишканалардын, ошондой эле жетекчилик кызматтардын, титулдардын, наам-даражалардын аталыштары жана

даталар, сандык көрсөткүчтөр арбын колдонулат. Мындай мүнөздөгү лексиканын колдонулушу билдирүүнүн тактыгын, ишенимдүүлүгүн арттырат.

«Кыргыз-Туусу» 2008-жылы Россияга Кыргызстандан 550 миң эмгек мигранты барган 2008-жылы Россиянын аймагына Кыргызстандан 550 миң эмгек мигранты барган. Бул туурасында Россия Федерациясынын Федералдык миграция кызматынын деректери Анатолий Кузнецов билдиргендигин, "Интерфакс" маалымдайт. Анын айтуусунда, учурда Россиянын аймагында 4 миллион эмгек мигранты эмгектенет. 2009-жылдын башында өлкөгө келген мигранттардын саны 10 пайызга чейин кыскарган жана жумушка уруксат сурагандардын саны да өткөн жылга салыштырмалуу 1,8 эсеге азайган. Россияга келген мигранттардын басымдуу көбүн Украинанын жарандары түзөт. Алар жалпы мигранттардын 3,4 миллионун түзгөн. Ал эми 2008-жылы Казакстандан 1 миллион 386 миң, Тажикстандан 984 миң, Молдовадан 907 миң, Кыргызстандан 550 миң, Азербайжандан 542 миң, Армениядан 394 миң эмгек мигранттары барышкан. А.Кузнецовдун маалыматында, жакынкы күндөрү Федералдык миграция кызматы Борбордук Азиядан келген мигранттарга көп көңүл бура баштайт.

Бул жаңылыкта Россия, Кыргызстан, Украина, Казакстан, Тажикстан, Молдова, Азербайжан, Армения, Борбордук Азия аттуу мамлекеттер, Россия Федерациясынын Федералдык кызматынын деректери Анатолий Кузнецов, «Интерфакс» аттуу деталдар жана даталар менен сандык көрсөткүчтөр жыш келтирилгенин көрүүгө болот.

Ошондой эле учурдагы массалык маалымат каражаттарында саясий-экономикалык терминдердин жыш колдонулушу да жаңылыктар хроникасынын стилине өзгөчөлүк берип турат.

Ушундай мүнөздө жаңылыктар хроникасынын стилинде түрдүү лексикалык топтор органикалык биримдикте колдонулуу менен аталган жанрдын спецификалык өзгөчөлүгүн жаратат. Жаңылыктар хроникасында белгилүү бир факты, окуя, көрүнүш тууралуу билдирүү башкы максат болгондуктан мында сөз маалымат берүүчү функцияны гана аткарат. Арийне, хроникаларда белгилүү деңгээлде фактыны, окуяны, көрүнүштү салттык расмий мүнөздө атоо жана билдирүү басымдуулук кылганы менен учурда мезгилдүү басма сөздө баалоо да арбын учураганын көрүүгө болот. Айрыкча мындай мүнөз жеке менчик гезиттерден ачык көрүнөт.

Жаңылыктар хроникасындагы билдирүүлөр маалымат булактарына шилтеме жасоо менен берилет. Андыктан аларда автор көрсөтүлбөйт. Муну менен катар автордук мен, жазып жаткан адамдын жеке мүнөзү да байкала бербейт. Бирок, белгилей кетчү нерсе, учурдагы гезиттер өз позициясына жараша материалдарды берүүдө айырмаланган өзгөчөлүктөргө ээ. Ал өзгөчөлүктөр гезиттин жалпы тилинен жана баяндоо стилинен байкалат. Жаңылыктар хроникасында айрыкча мындай көрүнүш эмоционалдык боёктуу лексиканы хрониканын жалпы стилдик тенденциясына ылайык колдонууда ачык байкалат. Эмоционалдык баалоо оң же терс болушу мүмкүн. Ал көркөм адабияттын тили өңдүү индивидуалдык-автордук мүнөз күтпөй, жалпы коомдук мүнөздө берилет. Мисалы, режим деген сөздү алалы. Ал оң маанисинде «мамлекеттик түзүлүш, башкаруу образы» дегенди түшүндүрсө, ал эми терс мааниде: *реакциялык режим, фашисттик режим* деп берилет. Ушундай эле таризде акция деген сөз: баалуу кагазды түшүндүрсө, экинчи тараптан *жааштар*

уюму спидге каршы күрөш акциясы менен чыгышты, жумуштан бошотулгандар ачкачылык акциясын жарыя кылышты, Комитет Жекшенкуловдун жакындарына козголгон кылмыш иштери токтотулбаса, саясий акцияларга барышарын айтып президентке кайрылуу жолдошкон сыяктуу түшүнүктө берилет.

Публицистика лексикалык, сөз жасоочу, фразеологиялык тилдик неологизмдердин жайылтуунун активдүү каналы болуп эсептелет. Андыктан бул стиль тилдик норманын өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизет. Арийне, айрым учурларда так эмес, одоно айтылган кеп тескери таасирин тийгизет. Мындай каталарды айрым сүйлөө маданияты төмөн адамдар норма катары кабыл алышы мүмкүн. Ушул өңдүү көрүнүш жаңылыктарды берүүдө да учурайт.

Ошондой эле жаңылыктар хроникасында кийинки мезгилдерде орус жана башка тилдерден которулган жаңы түшүнүктөрдүн негизинде келип чыккан жаңы сөздөрдүн пайда болгондугун да белгилеп өтүүнүн кажети бар. М., мунаса, согушкер, курал рыногу, глобалдык кризис, серепчи, ратификациялоо ж.б. сөздөр.

Жыйынтыктап айтканда, жаңылыктар хроникасында карама-каршылыктуу эки тенденциянын негизиндеги өнүгүүнү байкоого болот. Калыптанган туруктуу клишелердин фондусунун иштелип чыгышы кептин белгилүү стандартташуусуна алып келери маалым. Экинчиден, андай штампка айланган клишелерди кепти жаңылантуу үчүн түрдүү тилдик каражаттарды издөө тажрыйбасынан келип чыккан жаңы клишелер менен алмаштыруу тенденциясы жаралат².

Бул туурасында хроникалык жаңылыктардын стилин анализге алган макаласында Г.Я.Солганик: «Бул эки тенденциянын ишмердүүлүгүнүн алкагы – кептин жана тилдин стили. Алардын өнүгүүсүнүн баштапкы этабында биринчи тенденция гана иш-аракетте болот. Экинчи тенденция байланышууда кабыл алынган клише тар маанисин өтө кеңейтип, коммуникативдик функциясынын күчү кетип калган учурда кыймылга келет. Эскинин ордуна келген жаңы тилдик каражаттар (клише) ошондой эле мезгилдин өтүшү менен эскире берет. Бул карама-каршылыкта турган эки тенденциянын ушундай иш-аракетте болушу кептин өнүгүп-өөрчүшүнө жол ачат. Ал эми мунун өзү түбү барып тилдеги өзгөрүүлөргө алып келет»³.- дейт.

Биз жогоруда чакан макаланын көлөмүнө жараша жаңылыктар хроникасынын лексикасына байланыштуу кыскача сөз кылууга аракеттендик. Ал эми анын фразеологиялык, грамматикалык өзгөчөлүктөрү өзүнчө иликтөөнү талап кылары бышык. Учурда кыргыз тилинде жарык көргөн гезиттердеги жаңылыктар хроникасынын стили менен катар гезиттик стиль, дегеле публицистикалык стиль тууралуу илимий иликтөө иштерин жүргүзүү жалпы тил илими үчүн да, ошону менен катар журналистика үчүн маанилүү.

² Бул туурасында караңыз: Ш м е л е в Д.Н. О семантических изменениях в современном русском языке. – В кн.: Развитие грамматики и лексики современного русского языка. – М.: 1964.

³ Солганик Г.Я. Стиль хроникальной информации //Стилистика газетных жанров /Под ред. Д.Э.Розенталя. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – С. 40.

Адабияттар:

1. Розенталь Д.Э. Значение и смысл слова: художественная речь и публицистика. – М., 1987.
2. Стилистика газетных жанров /Под ред. Д.Э.Розенталя. – М.: Изд-во МГУ, 1981.
3. Костомаров Р.Г. Русский язык на газетной полосе. – М.: Изд-во МГУ, 1971.
4. Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды /Под ред. Д.Э.Розенталя. – М., 1980;
5. Шмелев Д.Н. О семантических изменениях в современном русском языке //Развитие грамматики и лексики современного русского языка. – М., 1964.
6. Солганик Г.Я. Стиль хроникальной информации //Стилистика газетных жанров. /Под ред. Д. Э. Розенталя. – М.: Изд-во МГУ, 1981.